

BEŞİKTAŞ “KÖYİÇİ KENSEL SİT ALANI” YAPI ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA GEÇ DÖNEM OSMANLI MİMARİSİNDE ÇİNİ BEZEME

TILE DECORATION IN LATE OTTOMAN ARCHITECTURE IN THE CONTEXTS OF BEŞİKTAŞ “KÖYİÇİ URBAN SITE” EXAMPLES

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 22 Mart 2023	Received: March 22, 2023
Hakem Değerlendirmesi: 23 Mart 2023	Peer Review: March 23, 2023
Kabul: 30 Mayıs 2023	Accepted: May 30, 2023

DOI : 10.22520/tubaked.1269172

Şennur KAYA* - Hatice ADIGÜZEL**

ÖZET

İstanbul’un Beşiktaş İlçesi’nin tarihi merkezi olan “Köyiçi Kentsel Sit Alanı” sınırları, kagir sivil mimarlık örneklerinin ağırlıklı olduğu yapı stokunu ve anıt eserleri kapsamaktadır. Taşınmaz kültür varlığı olarak da tescil kayıtları bulunan bu yapılardan 7 kagir sivil mimarlık örneği, iskele binası ile ilk Milli Emlak Dükkanları olarak inşa edilen ticaret yapısının cephe bezemesinde çiniye yer verilmiştir. Yapım tarihleri bilinenler çerçevesinde 1894 - 1914-1916 yılları aralığında inşa edildiği saptanan bu yapılarda tipolojik ve mimari tasarım özellikleri doğrultusunda ithal ve yerli üretim çini tercih edilmiştir. Bunlardan ağırlıklı grubu oluşturan ithal çiniler üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde, 6 sivil mimarlık örneğinin dış cephesinde kullanılan çinilerin Fransa’nın Desvres bölgesinin üretimi olduğu tespit edilmiştir. Mimari üslup bakımından da diğerlerinden ayrılan 1914 tarihli sivil mimarlık örneğinde kullanılan Art Nouveau üslubundaki çinilerin ise fabrikasına işaret eden bulgularla birlikte Belçika imalatı oldukları saptanmıştır. 20. yüzyılın başlarındaki Osmanlı mimarlık söyleminin yapı örneklerini teşkil eden diğer iki yapıda kullanılan Kütahya çinilerinde geleneksel desenler dışında yenilikçi tasarımlara da gidildiği görülmüştür. Sonuç olarak Beşiktaş “Köyiçi Kentsel Sit Alanı”nda bu çalışma kapsamında incelenen çinilerin 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde Osmanlı mimarisinde çini bezemede izlenen tutumu yansıttığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beşiktaş, Çini Bezeme, Geç Dönem Osmanlı Mimarisi, Kentsel Sit Alanı, Art Nouveau.

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Güzel Sanatlar Bölümü
e-posta: kayasen@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3634-7191

** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Güzel Sanatlar Bölümü
e-posta: ahatic@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8511-9219

ABSTRACT

The boundaries of the “Köyiçi Urban Site”, the historical center of Beşiktaş District of Istanbul, include the building density which are predominantly examples of masonry civil architecture and monuments. Among these structures, which have registration records as immovable cultural property, 7 masonry civil architecture examples, Beşiktaş pier building and the commercial structure built as the National Real Estate Shops, includes tiles decoration on their façade. Imported and local produced tiles were preferred in these structures, which were determined to have been built between 1894 - 1914-1916 within the framework of those whose construction dates are known. This usage is in parallel with the typological and architectural design features of the buildings. As a result of the research carried out on imported tiles, which constitute the predominant group, it has been determined that the tiles used on the exterior of 6 examples of civil architecture are the production of the Desvres region of France. It has been determined that the tiles in the Art Nouveau style used in the civil architecture example of 1914, which differ from the others in terms of architectural style, are of Belgian manufacture, together with the findings pointing to its factory. In the Kütahya tiles used in the other two buildings, which constitute the building examples of the Ottoman architectural discourse at the beginning of the 20th century, it was seen that innovative designs were also used in addition to traditional patterns. In conclusion, it has been understood that the tiles examined within the scope of this study in Beşiktaş “Köyiçi Urban Site” reflect the attitude observed in tile decoration in the Ottoman Empire from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century.

Keywords: Beşiktaş, Tile Decoration, Late Ottoman Architecture, Urban Site, Art Nouveau.

GİRİŞ

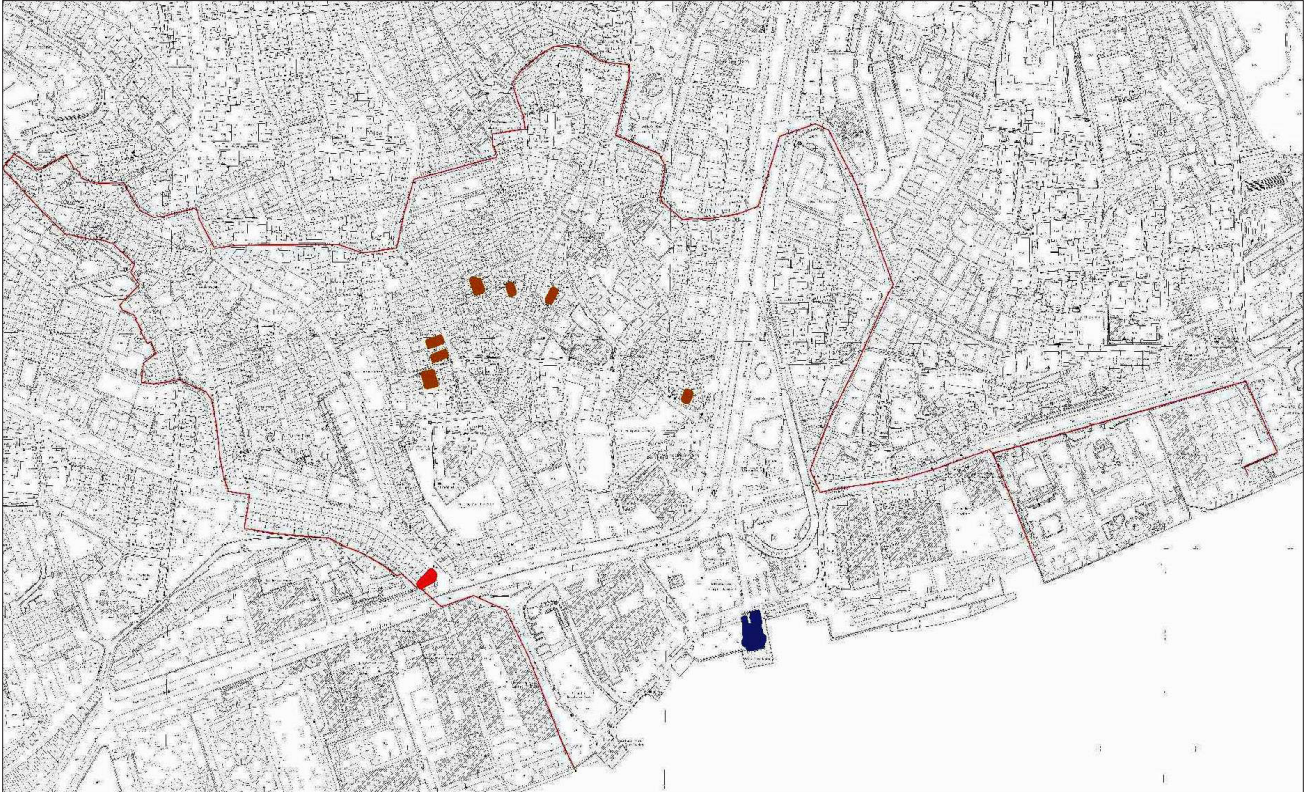
İstanbul'un Boğaz'a kıyısı bulunan tarihi ilçelerinden Beşiktaş'ın 23 mahalleden oluşan idari sınırlarında, çok sayıda tescilli taşınmaz kültür varlığı, 4 kentsel, 3 doğal ve tarihi sit alanı¹ yer almaktadır. Büyük bölümü Sinanpaşa Mahallesi sınırlarında kalan parselleri kapsayan, 35. 76 hektar büyüklüğündeki *Köyiçi Kentsel Sit Alanı*², ilçenin tarihi nüvesini teşkil etmektedir (Şek.1).

Köyiçi Kentsel Sit Alanı, yamaçlardan aşağıya doğru inildikçe eğimi azalan arazide, denize dik ve paralel gelişen cadde ve sokak dokusuna dağılmış anıt eserler ile sivil mimarlık örneklerini barındırmaktadır. Mimari bezeme özellikleri bakımından da ilgi uyandıran bu yapılar arasında, 19. yüzyıl Osmanlı imar kanunlarının uygulandığı sivil mimarlık örneklerinden 7'sinin dış cephelerinde çiniye yer verildiği görülmektedir³. Bunlardan üzerlerinde yapım tarihleri belirten 4'ü, 1894, 1895/1896, 1900, 1914 yıllarına aittir. Benzer mimari özelliklere sahip tarihsiz 3 örnek de bu yıllar çerçevesinde inşa edilmiş olmalıdır. 1913-1914 tarihli iskele binası ve 1914-1916 tarihli Milli Emlak Dükkanları, buradaki çinili diğer yapı örnekleridir.

Ticari ve kamusal nitelik taşıyan bu 2 yapı, 20. yüzyılın başlarında öne çıkan Milli Mimari (I. Ulusal Mimari) tasarım ilkeleri çerçevesinde kullanılan çinilere örnek teşkil etmeleri ve yapım yılları 1914'e kadar uzanan sivil mimarlık örneklerindeki çinilerle karşılaştırma imkanı sağlamaları nedeniyle çalışma kapsamına alınmıştır.

Köyiçi olarak nitelendirilen Beşiktaş çarşısı içerisinde yakın konumlarda yer alan sivil mimarlık örnekleri, denize dik uzantılı Ortabahçe Caddesi ile bu caddeye bağlanan Çelebioğlu Sokak, Şehit Dursun Bakan Sokak, Köyiçi Mektep Sokak ve Hasfırın Caddesi üzerindedir. İskele binası, Beşiktaş'ın sahile paralel uzanan ilk caddesi olan İskele Caddesi'nde, Milli Emlak Dükkanları da Beşiktaş'ın ana arteri olan Dolmabahçe Caddesi'nin Süleyman Seba Caddesi ile birleştiği köşe parselde bulunmaktadır (Şek.1).

Söz konusu yapılarda kullanılmış olan çinileri, ithal ve yerli çiniler şeklinde de sınıflandırmak mümkündür. Osmanlı mimarisinde 18. yüzyıldan itibaren karşılaşılan ithal çiniler hakkında son yıllarda önemli çalışmalar yapılmış⁴ ancak bunların sivil mimarlık ölçekli yapılarda hangi nitelikte ve yoğunlukta kullanıldığı üzerinde çok fazla durulmamıştır.

Şekil 1: Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanı ve Çinili Yapı Örnekleri (Haz. Gözde İ. Cebir-Şennur Kaya) / *Beşiktaş Köyiçi Urban Site and Examples of Tiled Buildings*.

1 Bkz. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023.

2 Bkz. İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2004.

3 Alan içerisindeki sivil mimarlık örneklerinin bazılarının cephelerinin yenilenmiş/giydirilmiş olması nedeniyle bu sayı daha fazla olabilir.

4 Bunlardan önemli olanları için bkz. Adıgüzel, 2006; Adıgüzel, 2014; Theunissen&Tişkaya, 2005; Theunissen&Tişkaya, 2006; Theunissen, 2008; Tişkaya, 2004; Yenişehirlioğlu, 2013; Yılmaz, 2009; Yılmaz, 2018.

Öte yandan, yapı tasarımlarında 20. yüzyılın başlarında Milli Mimari üslubunun etkisiyle yerli çiniler de tekrar önem kazanmıştır. Bu çalışmada, Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanı'nın tarihi yapı stoğundan 7 sivil mimarlık örneği, 1 ticaret yapısı, 1 iskele binasının cephe çinileri çerçevesinde, geç dönem Osmanlı yapı tipolojilerinde kullanılan ithal ve yerli çinilerin karşılaştırma yöntemiyle üretim yerleri ile teknik ve üslupsal özelliklerinin detaylı tanıtılması amaçlanmıştır. Çalışmanın sağlıklı bir değerlendirme zeminine oturtulması için öncelikle Beşiktaş'ın ve Köyiçi Kentsel Sit Alanı'nın mimari ve tarihsel özellikleri kısaca özetlenmiştir.

BEŞİKTAŞ VE KÖYİÇİ'NİN TARİHİ VE FİZİKSEL GELİŞİMİ

Beşiktaş'ın yer aldığı İstanbul Boğazı'nın Antik dönemde ormanlık olduğu bilinmekle birlikte buradaki yerleşim alanları hakkında net bilgiler yoktur. Bizans döneminde boğaz arazisinde yapılan manastır komplekslerinden olan ve 5. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen Ayios Mamas Saray Kompleksi'nin Beşiktaş'ta olduğu kabul edilmektedir. Daha geç döneme ait Bizans kaynaklarında Beşiktaş, Diplokionion (çifte sütun) veya Kionia şeklinde nitelendirilmiştir⁵.

İstanbul Boğazı kıyılarındaki diğer yerleşim alanları gibi Beşiktaş'ın kentsel yapısı, Osmanlı döneminde oluşmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde (h.d. 1444-1446/1451-1481) sur içinin güvenliği ve iâşesinin sağlanması amacıyla bu bölgeye de Müslüman-Türk nüfusu yerleştirilerek mahalleler oluşturulmuştur. Rum Ali Mescidi ile Ekmekçi başı Mescidi Mahalleleri, Beşiktaş'ın ilk mahalleleridir (Ayverdi, 1958, s. 55). Osmanlı'nın Karadeniz'i büyük ölçüde kontrol altına alarak boğaz güvenliğini sağlaması da bölgenin kentsel tarihinde önemli rol oynayan gelişmelerdendir (Akbayar, 1998, s. 17). Beşiktaş'ın kentsel alanlarına ise bölge topografyası yön vermiştir. İlk mahalleler gerideki yamaçlarda kurulmuş, ticari faaliyetler düzlük olan sahil şeridinde ve çevresinde toplanmıştır.

Beşiktaş, 15. yüzyılın sonlarından itibaren, Osmanlı donamasının buradan sefere çıkması nedeniyle, ayrı bir öneme kavuşmuştur. Dolmabahçe'den Hayrettin İskelesi'ne kadar uzanan Beşiktaş Bahçesi'nde kendilerine yalı tahsis edilen Osmanlı kaptan-ı deryaları, Beşiktaş'ın 16. yüzyıldaki imarında da önemli rol oynamıştır. Bunlardan Barbaros Hayrettin Paşa'nın Mimar Sinan'a tasarlattığı külliye, türbe dışında günümüze ulaşmamıştır (Akbayar, 1998, s. 17-18). Kaptan-ı derya Sinan Paşa'nın yaptırdığı yine Mimar Sinan eseri olan Sinan Paşa Külliyesi'nin (1555-56) camii ve medresesi halen

mevcuttur ve bunlar Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi (1541) ile birlikte Köyiçi Kentsel Sit Alanı'nın klasik döneme ait yapı örneklerini oluşturmaktadır.

Beşiktaş, İstanbul Boğazı'nın en dar noktasında olmasından dolayı, karşı kıyıya deniz yolu ile ulaşımın sağlandığı başlıca merkezlerden biridir. Burada ilk iskele, büyük olasılıkla Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmıştır (Kuban, 2000, s. 255). İskele meydanı da 16. yüzyıldan sonra kervan durağı ve Anadolu'dan sefere katılmak için gelen eyalet askerlerinin geçit yeri olarak kullanılmıştır (Akbayar, 1998, s. 18).

Bizans döneminde uzun süre saray bölgesi olarak kalan Beşiktaş, kaptan-ı deryalara ait yalı dışında, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı haneden mensupları ve Devlet adamlarının bölgede yaptırdığı saray, kasır ve yalılarla bu özelliğini sürdürmüştür. Kanuni Sultan Süleyman'ın (h.d.1520-1566) yamaca yapılan yazlık saray olan Süleyman Sarayı'ndan sonra 17. yüzyılda küçük bir körfezin doldurulmasıyla elde edilen Dolmabahçe'de ve diğer kıyı şeridinde çok sayıda yalı ve sahil sarayı inşa edilmiştir (Akbayar, 1998, s.17-18).

Beşiktaş'ın kentsel dokusuna yansıyan önemli parametrelerinden biri de etnik çoğulculuğudur. 19. yüzyılda yenilenen⁶ Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ile Ayios Panayia Rum Kilisesi, Köyiçi'nin fiziksel oluşumunun belirleyici yapıları arasındadır.

17. yüzyılda Beşiktaş, Abbasağa ve Vişnezade Mahallelerinin kurulmasıyla kentsel gelişimini sürdürmüştür (Akbayar, 1998, s. 19). 17. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi, Beşiktaş'ta 6000 ev, 70 dükkan, 3 hamam, 190 saray hamamı, iskele başında da kervansaray olduğunu yazmıştır (Evliya Çelebi, 1996, s. 216-218).

18. yüzyıla gelindiğinde Beşiktaş'ta kır-kent birlikteliği devam etmektedir (Akbayar, 1998, s. 19). 19. yüzyılda Beşiktaş'ın fiziki çehresi Tanzimat'ın ilanından sonra gerçekleştirilen Osmanlı reformlarının etkisiyle değişmeye başlamış, İmparatorluğun idari merkezinin Beşiktaş'a nakledilmesi, bu sürecin hızlanmasına doğrudan katkı sağlamıştır. İdari yapı olarak II. Mahmud'un (h.d. 1808-1839) Beşiktaş Sarayı'nı tercihinin ardından Sultan Abdülmecid (h.d. 1839-1861) Dolmabahçe Sarayı ile buna resmiyet kazandırmış, II. Abdülhamid (h.d. 1876-1909), İmparatorluğu Yıldız Sarayı'ndan yönetmiştir.

Organik dokulu Osmanlı kent kültürünün değişimini sağlayan 1848-1882 yılları arasında çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle, kentsel yaşamın en önemli sorunu

⁵ Osmanlı öncesi döneme ilişkin bkz. Eyice, 1976, s. 22-23; Berger, 1998, s. 13-16; Kuban, 2000, s. 110-112.

⁶ Bkz. Serpöyan, 1998, s. 231-232; Şarlak, 2010, s. 31.

olan yangınların yol açtığı maddi hasarların en aza indirgenmesi, yangın alanlarının ve yeni kent nüvelerinin planlı biçimde imar edilmesi hedeflenmiştir. Uygulama safhasında bunların etkileri, idari merkez olmasının getirdiği ayrıcalıkla, Beşiktaş'ın fiziki yapısında kısa sürede görülmeye başlanmıştır. Mesela 1863 yılında 19 yapının yandığı küçük ölçekli sayılabilecek yangından sonra semtin yeniden inşasını emreden iradede, Dolmabahçe Sarayı'na yakın "prestijli bir semt" olması nedeniyle, burada geniş sokaklar açılması istenmiştir (Çelik, 1998, s.56).

Osmanlı kent planlamacılığının başlıca konusunu oluşturan yangınlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş Köyiçi'nde yapısal değişime yol açan önemli bir etkidir (Çağlayan, 2020, s. 43). Bunlar arasında geniş bir sahaya yayılan 1891/1892 yangınında, 166 bina yanmıştır (Akbayar, 1998, s.22). Köyiçi'nin bu yangından etkilenen kesiminin de dönemin planlama anlayışı olan ızgara plan esasına göre haritası hazırlanmıştır (Şek. 2). Daha geç tarihli olan arşiv belgelerinde de Köyiçi'nde yangın yerleri, yol genişletmeleri ve yeni yapı inşaatları gibi hususlarda imar hükümlerine uyulması vurgulanmıştır (BOA, İ.ŞE-14/14; DH. MKT. 2471/88)⁸. Beşiktaş, aynı yasal mevzuatların şekillendirdiği kagir konutlardan oluşan yapılaşmanın yine öncü merkezlerinden olmuş, burada yer alan ve Osmanlı mimarisinde ilk toplu konut projesi sayılan Akaretler Sıraevlerinin yapımına 1875 yılında başlanmıştır (Batur, 1998, s.119).

Osmanlı kent modernizasyonunda, Batı'da olduğu gibi geniş bulvarların açılması, yeni kent içi ulaşım araçlarının devreye sokulması, rihtim düzenlemeleri de önemli rol oynamıştır. Bahsedilen faaliyetler kapsamında Beşiktaş, sur içine Galata Köprüsü ile bağlanmış, 1876 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın önündeki yol genişletilmiş, 1880-1890 yılları arasında Dolmabahçe-Ortaköy yolu ağaçlandırılmıştır (Çelik, 1998, s.60-62). 1851 yılında ahşap iskele binası inşa edilerek düzenli vapur seferleri başlamış, 1872 yılında İstanbul'un ilk tramvay hattı olan Azapkapı-Beşiktaş hattı hizmete girmiştir (Çelik, 1998, s.75-77). 1908 yılında iskelenin deniz tarafı doldurulmuş ve Mimar Ojiye tarafından rihtim yapılmıştır (Uzun, 2008, s.128).

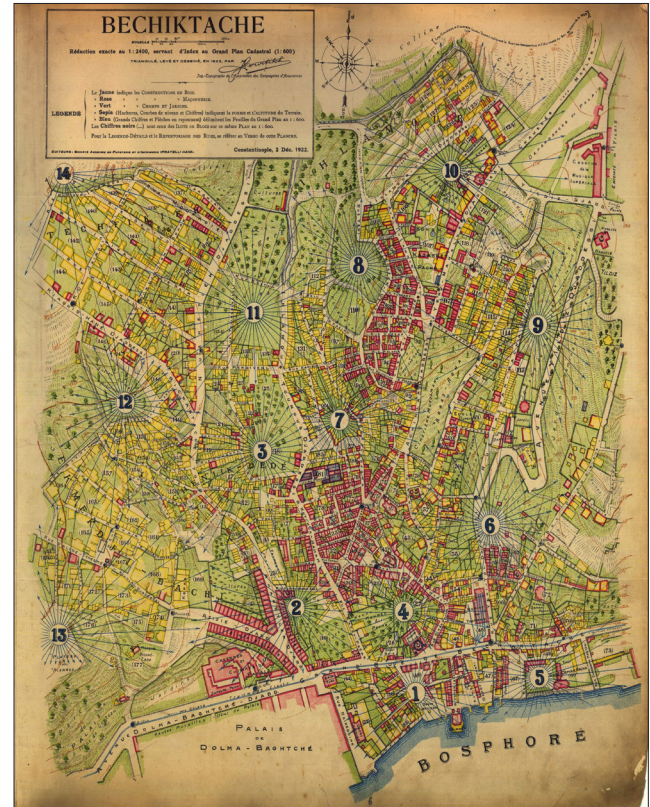
Tüm bu gelişmelerin sonucunda Beşiktaş'ın şekillenen kentsel dokusu, Köyiçi Kentsel Sit Alanı sınırlarının çerçevesini belirlemiştir. Pervititch (2000) tarafından hazırlanan 1922 tarihli Beşiktaş sigorta haritaları, alanın bu yıllardaki durumunu belgelemesi bakımından önem arz etmektedir. Buna göre, Köyiçi yapı stoğunun önemli kısmını kagir, 2 ve 3 katlı ticaret ve ticaret+konut işlevli yapılar oluşturmaktadır (Ilık-Saltık, 2022, s. 598-599). Köyiçi'nin 1892 yangınından etkilenen kesiminde ve Akaretler bölgesinde yoğunlaşan kagir dokuyu dini yapılar, okul ve konaklar tamamlamakta, Sinanpaşa Camii çevresinde ve üst kesimlerde ahşap yapılaşmanın sürdüğü gözlenmektedir (Şek.3).

Şekil 2. Beşiktaş Köyiçi Yangın Yeri Haritası (İBB Atatürk Kitaplığı, Hrt. 005522) / Map of Fire Area in Beşiktaş Köyiçi.

7 Yılmaz, 2022, s. 190.

8 İBB Atatürk Kitaplığı'nın harita koleksiyonunda bulunan Beşiktaş'ı ilgilendiren yangın, istikamet ve istimlak haritalarından bazıları için bkz. İBB Atatürk Kitaplığı, Hrt. 005980/01- 005524 – 003801 - 0038802 - 003813.

Şekil 3: Beşiktaş Genel Pafta (Pervititch, 2000) / Beşiktaş General Map in Pervititch Insurance Maps.

Gelinen bu aşamadan sonra Beşiktaş'ın fiziki çehresinde, Cumhuriyet dönemi imar faaliyetleri kapsamında da ciddi değişimler gerçekleştirilmiştir. 1940'lı yıllarda Prost'un hazırladığı planlar çerçevesinde yollar genişletilmiş, iskelenin arkasında bulunan sokaklar kamulaştırılmış, Merkez Karakolu yıkılmış, Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi'nin etrafı açılarak oluşturulan meydana Barbaros Anıtı dikilmiştir. 1950'lerde Demokrat Parti iktidarı döneminde ise sahil yolu genişletilmiş ve Barbaros Bulvarı açılmıştır (Akbayar, 1998, s. 25).

Son olarak Beşiktaş'ın idari yapısından söz etmek gerekirse, Osmanlı döneminde 19. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul önceliğinde oluşturulan Belediye teşkilatları kapsamında Beşiktaş, 1868 yılında 7. daire, daha sonraki düzenlemelerde 8. ve 4. daire olarak belirlenmiştir. II. Abdülhamid döneminde Beyoğlu Mutasarflığı'na bağlanan Beşiktaş, Cumhuriyet döneminde İstanbul'un idari yapısında gidilen değişiklik sonrasında 1926-1930 yılları arasında Beyoğlu ilçesine bağlı kalmış, 1930 yılında bağımsız ilçe yapılmıştır. Aynı yıl ilçe yönetimi yetkisinde Belediye Şube Müdürlüğü kurulmuş, Beşiktaş ilçesine ilk bağımsız Belediye Şube Müdürü, 1956 yılında atanmıştır (Akbayar, 1998, s. 5; Öztürk, 2019, s. 103-104).

BEŞİKTAŞ KÖYİÇİ KENSEL SİT ALANI'NDA BULUNAN ÇİNİ BEZEMELİ YAPI ÖRNEKLERİ

16 PAFTA, 283 ADA, 81 PARSEL / SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi, Çelebioğlu Sokak, No: 11A
Tarihi: 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı
Mimari Özellikleri: Tuğla kagir, zemin+ 2 katlıdır. Bitişik parselde aynı mimari tarzda bir yapı daha bulunmaktadır. Zemin katı yana alınmış giriş ve iki pencere düzenindedir. Birinci katı cumbalı, ikinci katı balkonlu tipte tasarlanan yapıda, cumbanın dışa çıkma yapan kısmında yatay taşıyıcı olarak volta döşeme kullanılmıştır. Cephe düzenlemesinde kilit taşı belirgin olan basık kemerli pencere açıklıklarına yer verilmiş, kat araları profilli silme ve testere dişi tuğla dizilimiyle ayrılmıştır. Üçgen alınlıklı çatının alt boşlukları, hafif eğimli ve dikey yerleştirilen kiremitlerden oluşturulmuş bir parapetle kapatılmıştır (Foto. 1).

Çini Bezeme: İkiz cepheli olarak düzenlenmiş yapının üçgen alınlıkla taçlanan bölümünde, tuğla silmelerin altında, friz şeklinde bir sıra çini bezeme kullanılmıştır (Foto. 2). Çiniler beyaz zemin üzerine mavi renkle dekorlanmıştır. Ölçüleri yaklaşık olarak 15x15cm. civarındadır. Çinilerin süsleme kompozisyonu, ulama düzenindedir. Buna göre desen düz çizgilerin oluşturduğu

kare alanlar ile bunların boşluklarına ve köşelerine yerleştirilen küçük çiçeklerden oluşmaktadır. Bu çinilerin benzerleri İstanbul'da farklı dönemlere ait yapılarda geç dönem ilavesi olarak kullanılmıştır. Rüstem Paşa Camii (1561) son cemaat yeri ile Eyüp Çinili Çeşme'de (17. yüzyılın ikinci yarısı veya 18. yüzyıl başları) aynı ölçülerde ve benzer tasarım kurgusunda Avrupa çinileri kullanılmıştır. Topkapı Sarayı Çini ve Seramik Bölümü Depolarında da benzer desende bir çini mevcuttur (Adıgüzel, 2014, s. 90, 92, 298). 19. yüzyılın ikinci yarısına ait bu örnekler, Fransa'nın Desvres bölgesi üretimi olmalıdır. Gerek ölçü, gerekse desen açısından benzerliğe dayanılarak Beşiktaş'taki bu yapıda kullanılan çinileri de aynı merkeze mal etmek mümkündür.

Beşiktaş'taki söz konusu sivil mimarlık örneğinin üçgen alınlıklı karosiman kaplıdır. Ulama kompozisyona sahip karosimanlarda dekor kahverengi, krem ve açık mavi renklerle oluşturulmuştur. Dört karonun birleşimiyle tamamlanan dilimli madalyonlar bezemeyi oluşturmaktadır. Karosimanlar çoğunlukla zeminlerde kullanılmaktadır. Ancak, burada olduğu gibi sivil mimarlık örneklerinin cephelerinde de bunlara yer verilmiştir⁹.

Fotoğraf 1. 16 Pafta, 283 Ada, 81 Parsel / Sivil Mimarlık Örneği (Hatice Adıgüzel, 2022) / Civil Architecture Examle in 16 Layout, 283 Block, 81 Parcel.

9 Bkz. Uçar, 2014, s. 67-81.

Fotoğraf 2. 16 Pafta, 283 Ada, 81 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinilerinden detay (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Tiles of Civil Architecture Example in 16 Layout, 283 Block, 81 Parcel.*

16 PAFTA, 294 ADA 14 PARSEL / SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi, Ortabahçe Caddesi, No: 3
Tarihi: 1894

Mimari Özellikleri: Tuğla kagir, zemin+2 katlı yapıya sonradan betonarme yarım kat ilave edilmiştir. Birinci katı cumbalı, ikinci katı balkonlu tasarlanan yapının zemin katı çağdaş yapı malzemeleriyle camekanlı hale getirilmiştir. Cumbayı alta destekleyen volütlü taş konsolların ortasına, alt kısmı içbükey sonlanan üçgen formlu niş içerisine, Latin harfleriyle oluşturulan bir monogram ve 1894 tarihinin düşüldüğü mermer levha yerleştirilmiştir. Cephede kat araları profilli silme ve testere dişi tuğla friziyle yatayda vurgulanmış, basık kemerli pencerelerde kilit taşları öne çıkarılmıştır. Özgün tasarımda tuğla parapet duvarıyla gizlenen üst örtü, yarım kat ilavesiyle değişikliğe uğratılmıştır (Foto. 3).

Çini Bezeme: Yapının ön cephesinde, kat ayırımlarında friz ve pencere altlarında panolar şeklinde çini süslemeye yer verilmiştir (Foto. 4). Friz şeklindeki çiniler giriş ve birinci kat ayırımı ile ikinci kat bitimindeki furuşlar altında kullanılmıştır. Fakat yapının 2015-2016 yıllarından sonra geçirdiği bir restorasyon sonucunda üst seviyedeki çini frizi kaldırılmıştır. Tüm çini karoların ölçüleri yaklaşık olarak 15x15 cm, bordürler 15x7.5 cm. civarındadır. Friz şeklinde düzenlenmiş çiniler, beyaz zemin üzerine mavi ile dekorludur. Desen kompozisyonu ulama düzenindedir¹⁰.

¹⁰ Bu tür kompozisyonlarda ana desen tek karo içinde tasarlanmakta, köşe veya kenarlardaki yarım motiflerle ulama yapılarak desenin devamlılığı sağlanmaktadır. Böylece genel kompozisyonda çinilerin birleşme yerlerinde farklı motifler oluşmaktadır.

Fotoğraf 3. 16 Pafta, 294 Ada 14 Parsel Sivil Mimarlık Örneği (Hatice Adıgüzel, 2023) / *Civil Architecture Example in 16 Layout, 294 Block, 14 Parcel.*

Buna göre ana desen bir daire içini dolgulayan stilize bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Köşelerde ise dört karonun birleşimiyle daha küçük daireler oluşturan motifler yer almaktadır. Yapıda pencere altlarında yer alan çinilerin desenleri de ulama düzenine sahiptir. Beyaz zemin üzerine kobalt mavi renkle desenler çizilmiştir. Tek karo üzerinde, merkezde bir buket çiçek yer almakta, köşelerde ise dört karonun birleşimiyle dilimli madalyonlar oluşturan ardışık çizgiler bulunmaktadır. Bu ulama çinilerin etrafı meander desenli bordür çinileriyle çevrelenerek dikdörtgen panolar oluşturulmuştur. Panoların köşelerinde, kobalt mavi birer çiçekle dekorlu, bir bordürün yarısı ölçülerinde karolar yer almıştır. Yapının parapet duvarında da üç adet çini pano bulunmaktadır. Bunların bordürleri diğer panolarla aynı döneme aittir. Fakat karo çiniler çağdaş üretim olmalıdır.

Yapıda kullanılan çinilerin ölçüleri ve üslupları Fransa'nın Desvres¹¹ bölgesi üretimlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Pencere altlarında kullanılan panoları oluşturan karo ve bordürlerin desenlerinin benzerleri Desvres'de 1804'te kurulan *Fourmaintraux Courquin* adlı imalathanenin bir katalog sayfasında vardır (Urioste 2004, s.31), (Foto. 24). Bölgede kurulan birçok imalathane tarafından üretilen bu tür çiniler, çeşitli koleksiyonlarda da görülebilmektedir¹² (Foto. 9).

¹¹ Konuyla ilgili iletişime geçilen Desvres *Musée de la Céramique* uzmanlarından Sarah Vallin, bu tür dekorasyonu yansıtan çinilerin Fransa'nın başka merkezlerinde de üretildiğini belirtmiştir.

¹² Bkz. Le Monde Carré de Benoît Faÿ, b.t./a.

Fotoğraf 4. 16 Pafta, 294 Ada 14 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinilerinden detay (Hatice Adıgüzel, 2023) / *Civil Architecture Example in 16 Layout, 294 Block, 14 Parcel.*

16 PAFTA, 294 ADA, 11 PARSEL / SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi, Ortabahçe Caddesi, No: 9
Tarihi: 1900

Mimari Özellikleri: Tuğla kagir, subasman+ zemin +2 katlı yapı, yakın dönemde aslına uygun yenilenmiştir. Subasman kısmı mermer kaplı, üst katlar tuğla duvarlıdır. Zemin katında yuvarlak kemerli giriş nişi ve iki pencere bulunmaktadır. Giriş nişinin kilit taşına kabartma ve kazıma tekniği ile Fransızca “*Mai (?) 1 1900*” tarihi yazılmıştır. Birinci katı cumbalı, ikinci katı balkonlu kagir konut tipinde tasarlanan yapının bu katlardaki kapı ve pencere açıklıkları, kilit taşı belirgin olan basık kemerlidir. Kat araları çini ve testere dişi frizlerle belirginleştirilen yapının cephe kurgusu, tuğla parapet duvarı ile sonlanmaktadır (Foto. 5).

Çini Bezeme: Yapının ön cephesinin kat ayırımlarında frizler oluşturacak şekilde ve tek karo halinde çini süslemeye yer verilmiştir (Foto. 6). Çiniler iki farklı desene sahiptir. Yaklaşık 15x15 cm. ölçülerindeki birinci türün kompozisyonu ulama düzenindedir. Beyaz zemin üzerine mavi ve kırmızı ile renklendirme yapılmıştır. Desen temelde beyaz zeminli sekizgenlerin içini dolgulayan küçük çiçeklerden oluşmaktadır. Cephede testere dişli silmelerin altında kullanılan ikinci tür çiniler daha küçük boyutludur. Beyaz zemin üzerine mavi ile dekorlanan bu çiniler de ulama kompozisyona sahiptir.

Açık ve koyu renkli yaprakları olan stilize bir çiçek ana deseni oluşturmaktadır. Kenarlarda bulunan yarım yaprak motifleriyle desenin devamlılığı sağlanmaktadır. Her iki tür desenin oldukça benzerlerine Desvres bölgesi üretimleri arasında rastlanmaktadır¹³ (Foto. 9, 24). Benzer çiniler Fransa'nın başka yerlerinde de üretilmiş olmalıdır.

Yapının 2015-2016 yılları sonrasında geçirdiği onarım sırasında çini süslemenin eksik kısımları, aynı tasarımlı çağdaş üretimlerle tamamlanmıştır.

Fotoğraf 5. 16 Pafta, 294 Ada, 11 Parsel Sivil Mimarlık Örneği (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Civil Architecture Example in 16 Layout, 294 Block, 11 Parcel.*

Fotoğraf 6. 16 Pafta, 294 Ada, 11 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinileri (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Tiles of Civil Architecture Example in 16 Layout, 294 Block, 11 Parcel.*

¹³ Bkz. Le Monde Carré de Benoît Faÿ, b.t./b.

17 PAFTA, 304 ADA, 14 PARSEL / SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi, Şehit Dursun Bakan Sokak,
No: 7

Tarihi: H. 1313 / M. 1895-1896

Mimari Özellikleri: Tuğla kagir, subasman+ zemin+2 katlıdır. Birinci katın cumba penceresinin üzerinde, H. 1313 / M. 1895-1896 tarihinin yazılı olduğu dikdörtgen bir levha bulunmaktadır. Yapının zemin katı, yanda bulunan basamakla çıkılan yuvarlak kemerli kapı ve subasman pencereleriyle aynı dikey aksa yerleştirilmiş basık kemerli iki pencere düzenindedir. Üst katlarda cumba iki kat boyunca devam etmekle birlikte bunlar mimari açıdan uyumlu değildir. Birinci katta cumba sokağa üç pencere ile açılırken, ikinci katta cumbanın üst kısmı tamamen pencere ile çevrilidir ve buranın üst örtüsü de yapının genel saçak kotunun altında kalmaktadır. Ayrıca, birinci katta sokağa bakan cumba penceresinin düz lentosu üzerinde, yapıdaki diğer pencerelerde olduğu gibi tuğla basık kemer izlerinin olduğu fark edilmektedir. Muhtemelen yapının tasarımında sonradan bazı değişikliklere gidilmiş, iki katta uyumlu olan ahşap pencere doğramaları da bu aşamada yenilenmiştir. Bu cephe tasarımında da yatay akslar profilli silmelerle belirginleştirilmiş, üst örtü çatı ile kapatılmıştır (Foto. 7).

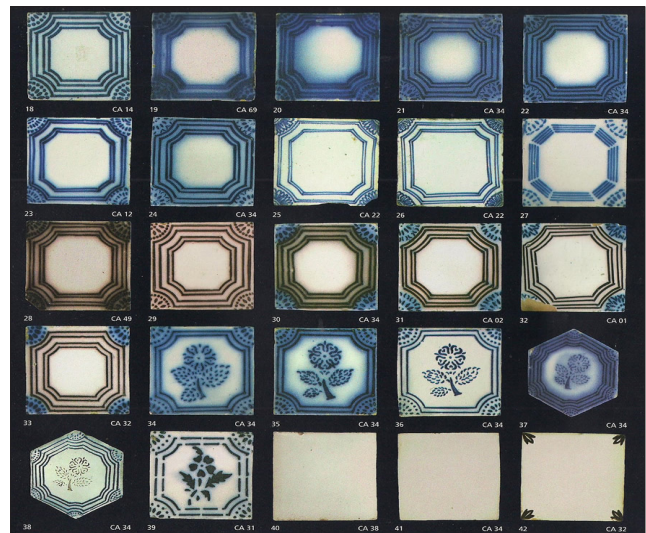

Fotoğraf 7. 17 Pafta, 304 Ada, 14 Parsel Sivil Mimarlık Örneği (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Civil Architecture Example in 17 Layout, 304 Block, 14 Parcel.*

Fotoğraf 8. 17 Pafta, 304 Ada, 14 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinilerinden detay (Şennur Kaya, 2015) / *Tiles of Civil Architecture Example in 17 Layout, 304 Block, 14 Parcel.*

Çini Bezeme: Yapıda zemin, birinci ve ikinci katta pencere altlarında panolar halinde çini süslemeye yer verilmiştir. 15x15 cm. ölçülerindeki çinilerin hepsi aynı desene sahiptir (Foto. 8). Beyaz zemin üzerine kobalt mavi ile renklendirme yapılmıştır. Tasarım dört karonun birleşmesiyle tamamlanan ulama düzenindedir. Buna göre bir karonun kenar ve köşelerinde ardışık olarak düz ve eğri çizgiler alternatifli sıralanmaktadır. Eğri çizgiler köşelerdeki çeyrek madalyonları kapsamaktadır. Dört karonun birleşimiyle tamamlanan ulamada sekizgen biçimli beyaz boşluklar ve düz çizgi demetleriyle birbirine bağlanan madalyonlar görülmektedir. Çinilerin ölçüleri ve üslupları Fransa'nın Desvres bölgesi üretimlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Pencere altlarında kullanılan panoları oluşturan karo ve bordürlerin desenleri, Desvres'de 1804'te kurulan *Fourmaintraux Courquin* adlı imalathanin bir katalog sayfasında vardır (Urioste, 2004, s.31), (Foto. 24). Bölgede kurulan birçok imalathane tarafından üretilen bu tür çiniler çeşitli koleksiyonlarda da görülebilmektedir¹⁴ (Foto. 9). Benzer çini karolar, Desvres *Musée de la Céramique* koleksiyonunda bulunmaktadır¹⁵.

Fotoğraf 9. Fransa'da özel bir koleksiyonda bulunan Desvres üretimi çini karolar (Le Monde Carré de Benoît Faÿ, b.t./b.) / *Desvres-produced tiles in a private collection in France.*

14 Bkz. Le Monde Carré de Benoît Faÿ, b.t./b.

15 Bkz. Musée de la Céramique Desvres, b.t./a.

Fotoğraf 10. 17 Pafta, 296 Ada, 3 ve 8 Parsel /Sivil Mimarlık Örneği (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Civil Arcitecture Example in 17 Layout, 296 Block, 8 Parcel.*

17 PAFTA, 296 ADA, 3 VE 8 PARSEL / SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi, Şehit Dursun Bakan Sokak, No: 16

Tarihi: 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı

Mimari Özellikleri: 1922 tarihli Pervititch (2000, Bechiktache-4) haritasında yarı kağıt, zemin + 2 katlı gösterilmiş olan yapı, 2. grup restorasyon kapsamında bitişik parselle birleştirilerek iki kat yükseltilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan yapı cephesi, zemin katta yuvarlak kemerli giriş nişi ve iki pencere, birinci katta cumba, ikinci katta metal korkuluklu balkondan oluşan konut modelini yansıtmaktadır.

Çini Bezeme: Yapının cephesinde, cumba ve bunun iki yanındaki pencerelerin altında panolar halinde, birinci kat silmesinin altında ise furuş aralarında friz şeklinde çini bezemeye yer verilmiştir. Çiniler iki farklı türdedir. Pencere altlarında kullanılan panoları oluşturan karo çiniler yaklaşık 15x15 cm. ölçülerindedir. Beyaz zemin üzerine mavi ile dekorlanmışlardır. Kompozisyon dört karo için tasarlanan ulama düzenindedir. Buna göre karonun merkezinde birbiri içine geçen kıvrımlardan oluşan stilize bir motif betimlenmiştir. Köşelerde ise, dört karonun birleşimiyle tamamlanan bir madalyona ait bölümlere yer verilmiştir.

Fotoğraf 11. 17 Pafta, 296 Ada, 3 ve 8 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinilerinden detay (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Tiles of Civil Arcitecture Example in 17 Layout, 296 Block, 3 and 8 Parcel.*

Fotoğraf 12. 17 Pafta, 296 Ada, 3 ve 8 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinilerinden detay (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Tiles of Civil Arcitecture example in 17 Layout, 296 Block, 3 and 8 Parcel.*

Bu ulama karolar 15x7 cm. ölçülerindeki meander desenli bordürlerle çevrelenmektedir. Bu bordürlerin aynuları 16 Pafta, 294 Ada 14 Parsel'deki sivil mimarlık örneğinde de kullanılmıştır (Foto. 4). Yapıda birinci kat silmesinin altında kullanılan ikinci tür çiniler de beyaz zemin üzerine mavi ile dekorludur. Bunların dekoru merkezde bulunan dilimli bir madalyon ve buradan dört yöne uzayan kollardan oluşmaktadır. Dört karonun birleşmesiyle tamamlanan ulamada köşelerde de birer madalyon ortaya çıkmaktadır.

18 PAFTA, 298 ADA, 14 PARSEL / SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi, Köyiçi Mektep Sokak, No: 14A

Tarihi: 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı

Mimari Özellikleri: Tuğla kağıt, zemin+2 katlı olan özgün yapı, sonradan bir kat yükseltilmiştir. Zemin katı çağdaş yapı malzemeleri kullanılarak yenilenmiştir. Üstte, iki kat boyunca devam eden cumba, yarım altıgen kesitli formlu, basık kemerli pencerelidir. Esas yapının çatı hizası, profilli silme ve testere dişi frizle sonlanmaktadır (Foto. 14).

Fotoğraf 13. 18 Pafta, 298 Ada, 14 Parsel/Sivil Mimarlık Örneği (Hatice Adıgüzel, 2022) / Civil Architecture Example in 18 Layout, 298 Block, 14 Parcel.

Çini Bezeme: Yapının cephesinde pencere altlarında panolar halinde ve kat bitimlerinde friz şeklinde çini bezemeye yer verilmiştir (Foto. 14). Tüm çiniler aynı türdedir. 15x15 cm. ölçülerine sahip olan çiniler, beyaz zemin üzerine kobalt mavi ve açık kahve renklerle dekorlanmıştır. Kompozisyon dört karo içinde tamamlanan ulama düzenindedir. Karonun merkezinde stilize bir çiçek betimlenmiş, bunun dört köşesine üçlü yaprak grupları yerleştirilmiştir. Karonun köşelerinde, merkezdeki çiçeğin çeyrek bölümü yer almıştır. Böylece dört karonun birleşmesiyle köşelerde de aynı türden stilize çiçekler oluşmaktadır.

52 PAFTA, 290 ADA, 13 PARSEL / SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ

Yeri: Cihannüma Mahallesi, Hasfırın Caddesi, No: 6
Tarihi: 1914

Mimarı: Evancelos N. Devediiadi¹⁶

Mimari Özellikleri: Kagir yapı, zemin + ara kat + 1 kattan oluşmaktadır (Foto. 15). Eski bir fotoğrafında¹⁷ birinci kat pencerelerinin üzerlerinin saçakla kapatıldığı, saçak gerisinde de parapet olduğu görülmektedir.

¹⁶ Euanggeles N. Devetziadis olarak da atfedilen bu mimarın serbest mimarlık bürosunda çalışan Rum mimarlardan olduğu belirtilmiştir. Bkz. Şenyurt, 2002, s. 79, 82.

¹⁷ Bkz. Şenyurt, 2002, Ek1.19.

Fotoğraf 14. 18 Pafta, 298 Ada, 14 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinilerinden detay (Hatice Adıgüzel, 2022) / Tiles of Civil Architecture example in 18 Layout, 298 Block, 14 Parcel.

Mevcut yapıda bu saçaklar kaldırılarak yan duvardaki pencerelerin üzerleri silmeli hale getirilmiş, üst örtü geniş saçaklı beşik çatıya dönüştürülmüştür. Zemin ve ara katlar, çağdaş yapı malzemeleriyle yenilenmiştir. Alt katlara oranla özgün kalabilen cumbalı birinci kat cephesi, yapı ölçeği ile uyumlu tasarımıyla dikkat çekicidir.

Fotoğraf 15. 52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel Sivil Mimarlık Örneği (Hatice Adıgüzel, 2022) / Civil Architecture Example in 52 Layout, 290 Block, 13 Parcel.

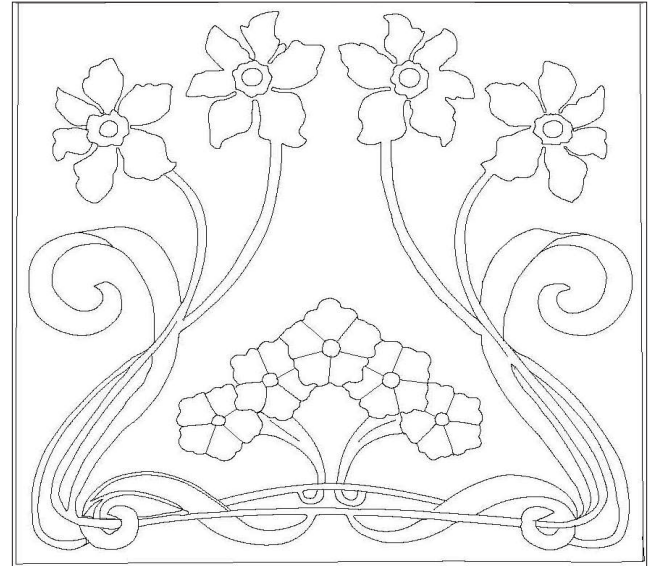
Fotoğraf 16. 52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel Sivil Mimarlık Örneği'nin mimar adı ve tarihi veren kitabesi (Şennur Kaya, 2015) / *Marble Inscriptions of Civil Architecture Example in 52 Layout, 290 Block, 13 Parcel.*

Fotoğraf 18. Belçika, Société Générale de Produits Réfractaires et Céramiques de Morialmé imalathanesi üretimi bir çini karo (KreisMuseum Zons, b.t.) / *A Tile Produced by Société Générale de Produits Réfractaires et Céramiques de Morialmé in Belgium.*

Fotoğraf 17. 52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel Sivil Mimarlık Örneği çinilerinden detay (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Tiles of Civil Architecture Example in 52 Layout, 290 Block, 13 Parcel.*

Şekil 4. Art Nouveau Karo Çini çizimi (Şennur Kaya) / *Drawing of Art Nouveau Tile.*

Burada cumba pencerelerine, üst kenarları dik açılı 3 kademe halinde daralan nişlerle alınlık oluşturulmuş, sokağa bakan pencere alınlığının ortasına “*Ya Malik El Mülk*” 1332 yazılı dikdörtgen levha ile yan duvarın alt kısmına, ilk satırında Osmanlıca “*E (?)vancel¹⁸ Nikoli Kalfa*”, alt satırlarda Latin harfleriyle “*EVANCELOS N. DEVEDİADİ, ARCHİTEK 1914*” yazılı olan mermer levha yerleştirilmiştir (Foto. 16).

Çini Bezeme: Yapının ön cephesinde pencere altlarında panolar halinde Art Nouveau üsluplu çini bezemeye yer verilmiştir (Foto. 17). Ölçüler yaklaşık 15.30x15.30 cm.’dir. Panoları oluşturan karo çiniler beyaz zemin üzerine yeşil, mor ve turuncu renklerle desenlenmiştir.

¹⁸ Mimarın adının Osmanlıca yazımında bazı harf eksiklikleri dikkati çekmektedir.

Desen kompozisyonu aynı karoda tamamlanmaktadır. Merkezde bulunan mor renkli çuha çiçeklerini Art Nouveau hatlarıyla kuşatan nergis çiçekleri, kompozisyonu oluşturmaktadır. Panoları çevreleyen bordürler de aynı üsluba sahip olup, alternatifli sıralanan turuncu çiçek ve yeşil yaprak dizilimiyle bezenmişlerdir.

Art Nouveau üsluplu bu çiniler Belçika üretimidir. Aynı deseni yansıtan çiniler Belçika'nın Namur eyaleti yakınlarında kurulan *Société Générale de Produits Réfractaires et Céramiques de Morialmé* imalathanesinin üretimleri arasında vardır¹⁹. Bu fabrikanın üretimi olan yaklaşık 1905 tarihli bir örnek, Almanya / Dormagen, *KreisMuseum Zons* koleksiyonunda bulunmaktadır²⁰ (Foto. 18, Şek. 4). İmalathane bu tasarımın farklı renk tonlarının kullanıldığı varyasyonlarını da yapmıştır (Fowler & Harvey, 2002, s. 185).

73 PAFTA, 723 ADA, 1 PARSEL / MİLLİ EMLAK DÜKKANLARI

Yeri: Vişnezade Mahallesi, Dolmabahçe Caddesi, No: 1
Tarihi: Mimar Vedat Tek'in Emlak-i Hakani Mimarlığı yaptığı dönemde tasarladığı yapı, 1914-1916 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Cephanecigil, 2003, s. 345).
Mimarı: Vedat Tek

Mimarı Özellikleri: Keme taş duvarlı, zemin+1 katlıdır. Dolmabahçe Caddesi ve Süleyman Seba Caddelerinin kesiştiği köşe parselde bulunan yapı, parselin şekline dolaylı beş kenarlı asimetrik planlı tasarlanmıştır. Yapı kütleli, Dolmabahçe Caddesi üzerinde kalan üç bölümden oluşan uzun cephesinden pahlı bir dönüşle tek bölüm olarak Akaretler Sıraevlerine birleşmektedir.

Fotoğraf 19. 73 Pafta, 723 Ada, 1 Parsel Milli Emlak Dükkanları (Hatice Adıgüzel, 2023) / *National Real Estate Shops in 73 Layout, 723 Block, 1 Parcel.*

19 Belçika'da Art Nouveau çini üreten fabrikalar hakkında bkz. Lemmen & Verbrugge, 1999, s. 54-63.

20 Bkz. KreisMuseum Zons, b.t., Env. No. F400.

Yatay ve dikey taşıyıcılarla bölümlenen cephelerde taşıyıcı aralarına zemin katta Bursa kemerli, birinci katta dikdörtgen formlu iki sıra pencere yerleştirilmiştir. Giriş, iki cepheyi birleştiren pahlı dar kenarda bulunmaktadır. Geniş saçaklı kırma çatıyla örtülüdür (Foto. 19).

Fotoğraf 20. 73 Pafta, 723 Ada, 1 Parsel Milli Emlak Dükkanları çinilerinden (Hatice Adıgüzel, 2023) / *Tiles of National Real Estate Shops in 73 Layout, 723 Block, 1 Parcel.*

Çini Bezeme: Yapının açık üç cephesinde de çini kullanılmıştır. Cephede yatay ve dikey aks oluşturan çini panolara, dikey taşıyıcıların üzerlerinde, zemin kat kemerlerinin köşelerinde ve iki katı ayıran furuşların aralarında yer verilmiştir (Foto. 20). Dikey taşıyıcıların alt kısımlarına firuze renkli iki sıra çini bant ve yine firuze renkli diogonal çini karolardan oluşan tek renkli bir düzenleme yapılmıştır. Orta kısımlardaki panolar, diogonal yerleştirilmiş kare formlu, üsttekiler yatay dikdörtgen formludur. Lacivert bantlarla çevrili zemin kattaki kemer panolarında, firuze zemin üzerine beyaz renkli rumi kıvrımlı kompozisyon hakimdir. Diğer panolarda firuze, lacivert ve kırmızı renkli çinilerle oluşturulan geometrik ve sekiz kollu yıldız düzenlemeleri ilgi uyandırmaktadır.

13 PAFTA, 399 ADA, 2 PARSEL / BEŞİKTAŞ İSKELE BİNASI

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi, İskele Caddesi, No: 1
Tarihi: Beşiktaş'ta 1851 yılında Şirket-i Hayriye'nin düzenli vapur seferlerine başlamasıyla inşa edilen ahşap iskele, 1884 yılında yine ahşap olarak yenilenmiştir. Bugünkü yapı, R. 1329 / M. 1913-1914 yıllarında inşa edilmiş, çeşitli tarihlerde onarım ve restorasyon geçirmiştir (Uzun, 2008, s. 128). 1987 yılında yapılan onarımı sırasında eskiyen ve dökülen çinilerin yerlerine Kütahya'da imal edilen yeni çiniler yerleştirilmiştir (Arlı, 1989, s. 92).

Fotoğraf 21. 13 Pafta, 399 Ada, 2 Parsel Beşiktaş İskelesi Binası (Hatice Adıgüzel, 2023) / *Beşiktaş Pier Building in 13 Layout, 399 Block, 2 Parcel.*

Mimarı: Ali Talat Bey (Salman, 1998, s. 146).

Mimari Özellikleri: Kesme taş duvarlı yapı, iki katlıdır. Betonarme inşa tekniğinin kullanıldığı ilk iskele binasıdır (Uzun, 2008, s. 128). Denize dik uzanan kareye yakın dikdörtgen kütleli olan yapının planlaması, aynı yıllarda inşa edilen diğer iskele yapıları gibi, bekleme salonu, yolcu hizmet birimleri ve sosyal amaçlı kullanım alanları çerçevesinde kurgulanmıştır. Diğer iskele binalarından farklı olarak kara tarafında, girişin iki yanına simetrik yerleştirilmiş dikdörtgen planlı iki yapı bulunmaktadır (Salman, 1998, s. 146).

Fotoğraf 22. 13 Pafta, 399 Ada, 2 Parsel Beşiktaş İskelesi Binası çinilerinden (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Tiles of Beşiktaş Pier Building in 13 Layout, 399 Block, 2 Parcel.*

Ana yapının kara tarafındaki cephesinde, ortadaki bekleme salonuna açılan geniş sivri kemerli giriş kısmı hafif öne çekilerek, köşeler ise kare gövdeli birer kule ile vurgulanmıştır (Foto. 21). Bu yönde ana yapının iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş, denize dik uzanan dikdörtgen planlı iki katlı birimlerle de yapı külesine (U) planlı etki kazandırılmıştır. Bekleme salonundan iskeleye dört payeye oturan sivri kemerli revakla geçiş sağlanmış, bu revağın üzeri üst katta salon olarak işlevlendirilmiştir.

Fotoğraf 23. 13 Pafta, 399 Ada, 2 Parsel Beşiktaş İskelesi Binası çinilerinden (Hatice Adıgüzel, 2022) / *Tiles of Beşiktaş Pier Building in 13 Layout, 399 Block, 2 Parcel.*

Deniz tarafında da cephenin köşe kısımlarının çokgen şeklinde yuvarlatılarak yükseltilmesiyle, yapı dört köşesi kuleli tasarım özelliği almıştır. Kubbe ile örtülü olan kulelerin üst örtüleri sonradan kırma çatıya dönüştürülmüştür (Salman, 1998, s. 146).

Çini Bezeme: Yapıda çini bezeme, kara tarafındaki cephede ve bunun iki yanındaki ek birimlerde öne çıkmaktadır²¹. Bu çiniler, yapının mimari kimliğine göre tasarlanmış ve yerleştirilmiştir (Foto. 22).

Firuze renkli çini bantlarla çevrili olan bekleme salonu giriş açıklığının üst kısmında, üç çini kitabe panosu yer almaktadır. Lacivert zemin üzerine ince kıvrık dalların dağıldığı dilimli kartuşla çevrelenmiş panoların ortadakinde Osmanlıca "Beşiktaş", soldakinde Şirket-i Hayriye'nin kuruluş tarihi olan "1267 / M. 1851- 52", sağdakinde yapının inşa tarihi olan "R. 1329/M. 1913-14" yazılıdır. Yan kule pencerelerinin alınlık içlerini ve üzerini kaplayan çini panolar, rumeli kıvrımlar ve palmetlerle kurgulanmıştır. Lacivert ince bir bordürle çevrelenen bu panolarda zemin beyaz olup desenlerde lacivert, firuze, yeşil ve kırmızı renk öne çıkmaktadır. Beyaz, yeşil, firuze ve mor renklerin hakim olduğu saçak altını dolanan geniş bordür, geometrik kompozisyonludur. Burada dört kollu geçmelerle meydana getirilen sekiz kollu yıldızların ve aralarda oluşan beşgenlerin orta kısımları, çiçek dekorludur. Bunlar dışında, ana yapının alt kısımlarına firuze zeminli rumi desenli karolar yerleştirilmiştir (Foto. 23). Ek binalardaki saçak altı bordürü, lacivert ve sarı renklerde iki sıra bantla sınırlandırılmış firuze zeminlidir.

Örgüsel kompozisyonlu bu bordürlerdeki sekiz kollu geçmelerin orta boşluklarına, ana yapının saçak altı bordüründekiyle aynı üslupta, kırmızı ve sarı renkli sekiz yapraklı çiçek deseni yapılmıştır.

²¹ 1987 yılında çinilerin büyük bölümü yenilenmiştir. Orijinal çiniler, kara tarafındaki sivri kemerli anıtsal girişte, kulelerde ve yanlardaki ek binaların saçak altında kalmıştır (Arlı, 1989, s. 92).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanı kapsamında incelenen çini bezemeli 9 yapı, geç dönem Osmanlı mimarlık alanına girmektedir. Sayıca öne çıkan ve 19. yüzyılın son yıllarından 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde inşa edildikleri üzerlerindeki tarihlerden de anlaşılan sivil mimarlık örnekleri, konut ve konut+ticaret işlevli yapılardır. Bu yıllarda kent ve konut tasarımlarında öne çıkan modernist tutumun tarihsel boyutu, Tanzimat dönemiyle ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun her açıdan yeniden düzenlendiği bu süreçte çıkarılan imar konularını ilgilendiren yasalar, Beşiktaş'ın kentsel dönüşümünü de sağlamıştır. Özellikle, yangın yeri planlamaları, Beşiktaş Köyiçi'nin yapı stoğunun değişmesinde önemli rol oynamıştır. Makale konusunu oluşturan sivil mimarlık örneklerinin bir kısmı, hazırlanan yangın yeri haritasından ve yapı tarihlerinden anlaşıldığı kadarıyla 166 yapıyı etkileyen 1891/1892 yangını sonrasında inşa edilmiş olmalıdır. Konut inşaatlarında yangınlara karşı kagir yapı tekniğinin teşvik edildiği aynı yasal çerçeve ise bitişik dar parsellerde muntazam kütleli kagir konut tipolojisini oluşturmuş, "Tanzimat Kutusu" olarak da tanımlanan bu yeni konut modeline, sokak eğimine bağlı olarak yarım veya tam olabilen subasman ve üst kat cumbası karakteristik özellik olarak yerleşmiştir (Merey-Enlil, b.t, s. 288-290). Beşiktaş Köyiçi'ndeki çini bezemeli sivil mimarlık örnekleri de sokak ve cadde dokusu içerisinde bitişik dar parsellere zemin+2 katlı inşa edilmiş kagir yapılar olup farklı cumba ve balkon düzenleriyle bu mimari tipolojide karşılaşılan cephe çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bunların cephelerinde öne çıkan çıplak tuğla dış duvarlar, dönemin mimari uygulamaları arasındadır.

52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel'de bulunan sivil mimarlık örneği, cephesinin sıvalı olması dışında mimari tasarım bakımından da diğerlerinden farklıdır. Konut+ticaret işlevli yapının üst kat cephe kurgulamasında cumba yine ön plandadır. Cumba pencerelerinin üzerine yerleştirilen köşelerde dik açılı ve kademeli daralan niş alınlıkları ise bu yapı için ilgi çekici bir mimari tasarım detayıdır²². Öte yandan, Beşiktaş Köyiçi sivil mimarlık örneklerinde kullanılan ve aşağıda değerlendirilecek olan çinilerin geç Osmanlı mimarisinde yurtdışı kataloglarından seçilen ithal yapı malzemeleri olduklarının da altı çizilmelidir. Art Nouveau üslubundaki çinileri ile bu mimarlık pratiğinin yansıtıldığı yapıyı, işlevselliği

dikkate alınarak yapı ölçeğine göre cephesi özenle tasarlanmış bir dönem yapısı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu yapının diğerlerinden ayrılan bir başka yönü de cephesindeki mimar adının Arap ve Latin harfleri ile yazılı olduğu mermer levhadır. Mimar isimlerinin yazılı olduğu levhalar, Art Nouveau yapıların cephelerinde görülmektedir ve İstanbul'da mimarların genellikle Yunanca kökenli olan "Architecte" unvanını kullandıkları tespit edilmektedir. Bu gelenek ise Fransa'dan gelmektedir (Barillari&Godoli, 1997, s. 136). Burada mimar hem bu kullanıma, hem de Osmanlı mimarlık terminolojisindeki "kalfa"ya yer vermiştir.

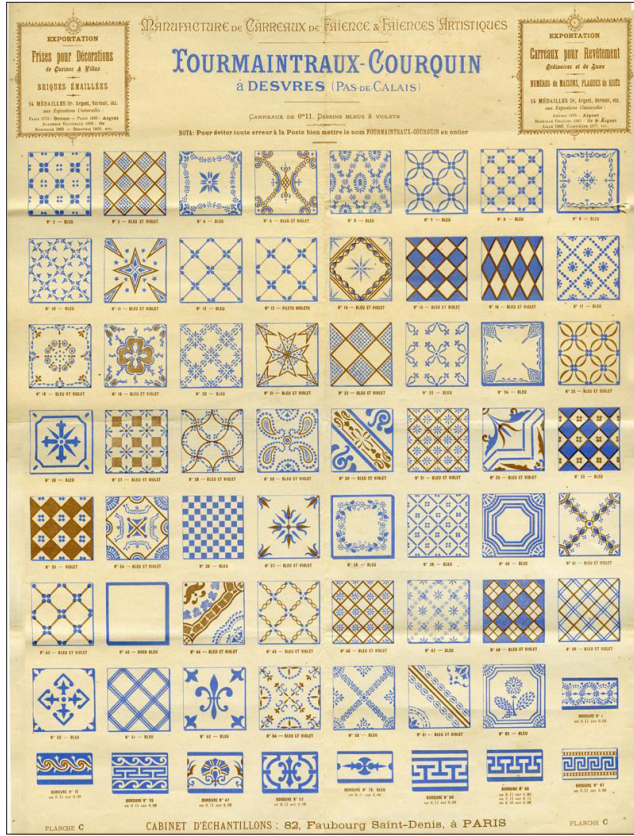
1910'lu yılların ortalarında inşa edilen Milli Emlak Dükkanları ve iskele binasında Osmanlı mimarlığının son dönemine damga vuran Milli Mimari prensipleri uygulanmıştır. Kesme taşın tercih edildiği bu üslupta, yapı tasarımlarında yabancı kaynaklı mimari unsurlar yerine, geleneksel mimari ve süsleme unsurlarına yer verilmesiyle çini bezeme tekrar önem kazanmıştır. Milli Mimari, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı'da etkin olan siyasi söylemin mimarlık alanındaki karşılığı olması nedeniyle kamusal yapı tasarımlarında öne çıkmakla birlikte, her yapı tipine ve ölçeğine uygulanmıştır. Şirket-i Hayriye tarafından 20. yüzyılın başlarında yenilenen iskele binaları da bunlar arasındadır ve Beşiktaş iskele binasının mimarı olan Ali Talad Bey (1869-1922), Kuzguncuk ve günümüze ulaşmamış olan Üsküdar iskele binalarını da tasarlamıştır (Neftçi, 2013, s. 152). Büyükkada, Haydarpaşa, Moda iskele binaları, bu mimari biçimin diğer örnekleridir. Milli Emlak Dükkanlarının mimarı olan Vedat Tek, Saray Başmimarlığı da dahil olmak üzere üstlendiği resmi görevler çerçevesinde farklı yapı tiplerindeki uygulamalarıyla bu üsluba damgasını vurmuştur. Emlak-i Hakani Mimarlığı yaptığı döneme ait olan Milli Emlak Dükkanları, bunlardan biridir.

Bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan çinilerin değerlendirilmesine geçmeden önce Osmanlı mimarlığında kullanılan çinilerin kökensel kaynaklarını belirtmek gerekir. Osmanlı mimarisinde 18. yüzyıla kadar inşa edilen anıtsal ölçekli birçok yapıda İznik, Kütahya ve Tekfur Sarayı atölyelerinde üretilen çiniler kullanılmıştır. Ancak yerel atölyelerin arz – talep ve kalite dengelerinin bozulmaya başladığı 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan çini ithal edildiği, arşiv belgeleriyle de açıklık kazanmıştır (Adıgüzel, 2014, s. 68). İtalya, İspanya, Hollanda, İngiltere, Fransa gibi üretim merkezlerinden ithal edilen çinilerin en önemli alıcısı Devlet olmuş, başta Topkapı Sarayı²³ olmak üzere gerek dini, gerekse sivil mimarlık²⁴ yapılarının iç mekanlarında ithal çini kullanımı artmıştır.

²² 20. yüzyılın başlarından benzer formlu ancak çini kaplı alınlıklara, Vedat Tek'in tasarımını yaptığı Sultanahmet Defter-i Hakani Binası (1908) ve Haydarpaşa İskele Binası (1909) gibi Milli Mimari kimliği içerisinde de yer verilmiştir. Bkz. Batur, 2003, s. 102, 166. Bunun çerçevesini genişletmek mümkündür. Örneğin bu form İstanbul'da 1920'lerden sonra yaygınlık kazanan Art Deco yapı örneklerinde de görülmektedir. Bkz. Baykara, 1995.

²³ Bkz. Theunissen, 2008; Theunissen, 2011; Yılmaz, 2009.

²⁴ İthal çinilerin kullanıldığı 18. yüzyıl sivil mimarlık örneği için bkz. Arslan, 2014, s. 111-112, Theunissen & Adıgüzel, 2017.

Fotoğraf 24. Desvres’de bulunan Fourmaintraux Courquin adlı imalathanenin bir katalog sayfası, (Musée de la Céramique Desvres, b.t./b) / A Catalog Page Belong to Fourmaintraux Courquin Factory in Desvres.

18. yüzyılda daha çok dini yapılarda ve üst sınıfa ait sivil mimarlık örneklerinde kullanılmak üzere ithal edilen çiniler, 19. yüzyıldan itibaren ticaret yapılarının ve orta sınıf konutlarının dış cephelerinde de yaygınlaşmıştır²⁵. Çininin 19. yüzyılın sonlarında tekrar ivme kazanmasında ise endüstrileşmeye tepki olarak geleneksel el sanatlarını savunan Arts and Crafts ve Art Nouveau üslupları etkili olmuştur (Adıgüzel, 2006). Öte yandan, Batılı üslupların Osmanlı mimarisindeki egemenliğine karşı duruş olarak benimsenmiş olan Milli Mimari bağlamında geleneksel üretimin dinamiklerinden Kütahya atölyelerinde çini üretimi tekrar canlılık kazanmıştır.

Geç dönem Osmanlı mimarlığında kullanılan bu yerel ve ithal çinilerle Köyiçi Kentsel Sit Alanı yapı örneklerinde de karşılaşılmaktadır. Bu yazı kapsamında incelenen 7 sivil mimarlık örneğinde kullanılan çiniler, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa’da üretilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, bunlardan 16 Pafta, 283 Ada, 81 Parsel; 16 Pafta, 294 Ada 14 Parsel; 16 Pafta, 294 Ada, 11 Parsel; 17 Pafta, 304 Ada, 14 Parsel; 17 Pafta, 296 Ada, 3 ve 8 Parsel; 18 Pafta, 298 Ada, 14 Parsel’de konumlanan 6 yapının çinilerinin Fransa, büyük olasılıkla da Desvres (Pas de

Calais) üretimi olduğu anlaşılmıştır. Desvres, Fransız kalay sırlı çini üretiminde 18. yüzyıl sonlarından itibaren öne çıkan merkezlerden biridir (Lemmen, 1993, s. 59). Bu dönemde birçok Avrupa şehrinde olduğu gibi burada da Hollanda etkisinde çini üretimi yapılmış, 19. yüzyıl ortalarından itibaren İngiltere’de geliştirilen seri üretim yöntemleri benimsenmiştir (Bonifas, 1994, s. 10; Baeck, 2004, s.101-102). Avrupa dışında, Kuzey Afrika (Álvarez-Dopico, 2010, s. 897-899) ve Güney Amerika (Urioste, 2004, s. 186) gibi kıtalara ulaşan Desvres üretimlerinin alıcıları arasında Osmanlı Devleti de yer almıştır. Desvres kuşaktan kuşağa çini ve seramik üretim geleneğini devam ettiren aile atölyeleriyle ön planda olan bir merkezdir. *Fourmaintraux* ve *Masse* aileleri geleneksel kalay sırlı çini üretiminin gelişmesinde ve endüstrileşmesinde önemli başarılarla imza atmıştır (Baeck, 2004, s.101-102). Özellikle, 19. yüzyılın ilk yarısında kurulan *Fourmaintraux Courquin* imalathanesi geniş ticari pazarlara sahip olmuştur (Lemmen,1993, s. 59,88). Bu imalathanenin bir katalog sayfasında görülen tasarımların üslubu, Beşiktaş’ta Köyiçi Kentsel Sit Alanı kapsamında değerlendirilen 6 sivil mimarlık örneğini süsleyen çinilere oldukça yakındır²⁶ (Foto. 24).

52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel’de konumlanan sivil mimarlık örneğinde kullanılan Art Nouveau üsluplu çiniler ise Belçika üretimidir. Art Nouveau üslubunun ortaya çıkıp gelişmesinde ön planda olan bir ülke olarak Belçika’da bu dönemde mimaride çini kullanımına önem verilmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğine kadar gelişmiş bir çini endüstrisine sahip olmayan ülkede 1895’ten sonra çok sayıda imalathane kurulmuştur (Lemmen & Verbrugge,1999, s. 54) Bu artışta Art Nouveau estetiğinin mimaride renk kullanımını teşvik etmesinin önemli payı vardır. 1898’de kurulan *Société Générale de Produits Réfractaires et Céramiques de Morialmé* adlı imalathane 1905’ten itibaren yoğun bir biçimde Art Nouveau tasarımlar üretmiştir (Baeck, 2009, s. 70). İmalathanenin yaklaşık 1905 tarihli, günümüzde Almanya Dormagen, *KreisMuseum Zons* koleksiyonunda bulunan²⁷ bir tasarımı, Beşiktaş’ta 52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel’de konumlanan sivil mimarlık örneğinde kullanılanlarla birebir aynıdır.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, Art Nouveau’nun İstanbul hayatında moda olduğu bir dönemde, birçok sanat objesi gibi, bu üslubu yansıtan çiniler de Avrupa’dan ithal edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu, Mettlach’da bulunan, 19. ve 20. yüzyıl Alman çini üreticilerinin başında gelen *Villeroy & Boch* üretimidir. Dolmabahçe Sarayı Valide Sultan Hamamı, Beylerbeyi Sarayı, Beylerbeyi’nde bir konut, Çamlıca,

²⁵ İzmir sivil mimarlık örneklerindeki kullanımlar için bkz. Uçar, 2021, s. 16-17.

²⁶ Desvres’de bu dönemde kurulan diğer imalathaneler hakkında bkz. Musée de la Céramique Desvres, 2012.

²⁷ Bkz. KreisMuseum Zons, b.t.

Ahmed Ratib Paşa Köşkü ve Karaköy Çinili Han'ın örneklediği gibi, hanedana ait saray ve köşklere çeşitli sivil yapılara uzanan bir yelpazede İstanbul'da bu imalathanenin ürettiği çinilere rastlanmaktadır. Bunlardan Beylerbeyi'nde iskelede bulunan konut, Köyiçi Kentsel Sit Alanı'nda bu yazı kapsamında incelenen sivil mimarlık örnekleriyle mimari ve süsleme özellikleri bakımından da benzerdir. Bu konutun girişinin üzerinde, Dolmabahçe Sarayı Valide Sultan Hamamı duvarlarına 1913 tarihinde kaplanan²⁸ *Vileroy & Boch* üretimi çinilerden kullanılmıştır. Osmanlı saraylarında kullanılan çinilerin bu konutta yer alması, sahibinin hanedanla ilişkili bir kişi olduğunu düşündürmektedir. Almanya üretimi bu örnekler dışında, Markiz Pastanesi ve Mon Plaisir Villası'nda ise Fransa kökenli *Hippolyte Boulenger & Cie* üretimi çiniler kullanılmıştır (Adıgüzel, 2004, s. 126-142; Adıgüzel, 2023, s. 238-242). Beşiktaş, 52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel'de konumlanan sivil mimarlık örneği, 20. yüzyıl başlarında Belçika'dan da çini ithal edildiğini kanıtlamaktadır. Yapı 1914'te inşa edilmiş olsa da cephesinde kullanılan çinileri daha erken tarihli bir stoğa ait olabilir.

Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanı kapsamında incelenen 7 sivil mimarlık örneğinde kullanılan çiniler endüstriyel yöntemlerle üretilmiştir. Bunlarda iki farklı teknik dikkati çekmektedir. 16 Pafta, 283 Ada, 81 Parsel; 16 Pafta, 294 Ada 14 Parsel; 16 Pafta, 294 Ada, 11 Parsel; 17 Pafta, 304 Ada, 14 Parsel; 17 Pafta, 296 Ada, 3 ve 8 Parsel; 18 Pafta, 298 Ada, 14 Parsel'de konumlanan 6 yapının çinilerinde kalay sır altına boyama tekniği kullanılmıştır. 52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel'de konumlanan yapının çinileri ise endüstriyel yöntemlerin kullanıldığı renkli sır tekniğine sahiptir. İngiltere'de 19. yüzyılda geliştirilen ve çoğunlukla Arts and Crafts ve Art Nouveau dönemlerinde kullanılan *tube-lined* bu tekniğin bir yöntemini oluşturmaktadır (Riley, 1997, s. 102). Bu teknikte desen karo yüzeyine akışkan yapıya sahip astar veya kil vasıtasıyla çizilir. Kabarık bir kontur şeklini alan astar veya kilin boşlukları renkli sırlarla boyanır. Başlangıçta pahalı bulunan bu teknik endüstriyel yöntemlerin gelişmesiyle baskı tekniğiyle uygulanmıştır. Buna göre bisküvi kıvamındaki çini yüzeyine desen baskı yöntemiyle aktarılır. Bu işlem sonrasında yüksekte kalan alanlar kontur görevi görerek renkli sırların birbirine karışmasını önler. 52 Pafta, 290 Ada, 13 Parsel'de konumlanan sivil mimarlık örneğinde kullanılan çinilerin bu ikinci yöntemle desenlendiği

anlaşılmaktadır. Ahmed Ratib Paşa Köşkü'nün giriş katındaki banyoda kullanılan *Vileroy & Boch* üretimi Art Nouveau çiniler de bu tekniği yansıtmaktadır. 73 Pafta, 723 Ada, 1 Parsel'deki dükkan ile 13 Pafta, 399 Ada, 2 Parsel'deki iskele binasında kullanılan çiniler; teknik ve tasarım bakımlarından farklıdır. Bunlar, Kütahya'da geleneksel yöntemlerle sır altı tekniğinde üretilmiştir (Çini, 2002, s. 34-40). 20. yüzyılın başlarında etkili olan Milli Mimari yapıları için en önemli çini üreticisi olan Kütahyalı Hafız Mehmed Emin Usta, Beşiktaş iskele binasının çinilerini de imal etmiştir (Arlı, 1998, s. 92-94). Milli Emlak Dükkanlarında kullanılan çiniler de Hafız Mehmed Emin Usta'ya mal edilmektedir (Arlı, 1998, s. 130).

Milli Mimari üslubunda yer verilen Kütahya çinileri, üstte de sözü edilen bu üslubun savunduğu ilkeler çerçevesinde mimari kullanım alanlarına göre tasarlanmıştır. Dolayısıyla çini tasarımlarında geleneksel desen ve kompozisyonlardan ilham alınmıştır. Bunların en yaygın uygulaması olan gelenekçi soyut bitkisel desenli panolarla, bu üsluptaki diğer yapılarda olduğu gibi, iskele binasında giriş kuleleri ve yan pencere üstlerinde, Milli Emlak Dükkanlarında kemer köşelerinde karşılaşırlar. Desen olarak olmasa da tasarım açısından yenilik olarak yorumlanabilecek iri rumi desenli tek karolar dışında Selçuklu dönemine indirgenen geometrik ve örgüsel geçmeler, iskele binasının saçak altı bordürlerinin çini kompozisyonlarını oluşturmaktadır. Giriş cephesindeki yazı dekorlu panoları da geleneksel tasarım içerisinde değerlendirmek mümkündür. Burada küfi yazı karakteri kullanılmıştır.

Milli Emlak Dükkanlarının tek renki çinilerle oluşturulan geometrik çini panoları, kompozisyon ve uygulama bakımından farklıdır²⁹. Yapının mimarı olan Vedat Tek'in tasarımlarında kullanılacak çinilerin desenlerini de hazırladığı bilinmektedir (Arlı, 1998, s. 153; Batur, 2003). Mimar, bu çini panoların benzerlerine Nişantaşı'ndaki kendi evi, Sirkeci Büyük Postane, Sultanahmed Defter-i Hakani, Haydarpaşa iskele binası gibi başka yapılarında da yer vermiştir. Tüm bunların yanı sıra, bu iki yapıdaki çinilerde kullanılan renk skalasında firuzenin baskın olduğu fark edilmektedir. Tek renk bant ve kuşaklar da bu üsluba özgü yaklaşımlardandır.

Avrupa üretimi ithal çiniler ile Kütahya çinileri, yapıların cephe kurgulamasında farklı alanlarda değerlendirilmiş olmakla birlikte, her iki grupta kullanılan çiniler friz ve pano şeklinde tasarlanmıştır. Sivil mimarlık örneklerinde kullanılan ithal çinilerin cephelerde dikdörtgen panolar şeklinde kullanımı yaygındır³⁰.

28 II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Dolmabahçe Sarayı'nın geniş çaplı onarımı sırasında bu hamamda da yenilemeler yapılmıştır. Milli Saraylar Arşivi'nde bulunan bazı tamir belgelerine göre hamamın çinileri 1913 tarihinde yenilenmiştir. Art Nouveau üsluplu çiniler bu yenilemeler sırasında kaplanmıştır. Benzer tasarımlı çiniler aynı yıllara ait bir tadilatla Beylerbeyi Sarayı'nın üst kat hamamında da kullanılmıştır. Kapsamlı olarak bkz. Adıgüzel, 2023, s. 231-236.

29 Vedat Tek'in bu çini tasarımlarının gelenekselden uzak, Art Deco çizgisinde oldukları vurgulanmaktadır. Bkz. Batur, 2003, s. 154, 157.

30 Bu makale sınırları dışında kalan Beşiktaş Çırağan Caddesi

Bu çini panolar da genellikle tuğla karkas yapı tekniğinin pencerelerin alt ve üst kısımlarında oluşturduğu alanlara yerleştirilmiştir. Dikdörtgen çini panolar, 16 Pafta, 294 Ada, 14 Parsel'deki yapının parapet duvarında da görülmektedir. Parapet kısmında çini kullanılan 16 Pafta, 294 Ada, 11 Parsel örneğinde ise sadece çini karolara yer verilmiştir. Aynı zamanda bu ve 16 pafta, 283 Ada ve 81 Parsel'deki yapı örneklerinin cephe tasarımlarında yalnızca çini frizleri ile karşılaşılmaktadır. Diğer yandan, ithal ve yerli çinilerin yapı cephelerinde ortak kullanım alanı, furuş aralarındır. 17 Pafta, 296 Ada, 3 ve 8 Parsel ve 16 Pafta, 294 Ada, 14 Parsel'deki yapılar ile Milli Emlak Dükkanları bu açıdan benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak, Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanı sınırlarında kalan ve 19. yüzyılın sonlarından 1910'lu yıllara uzanan döneme ait olan farklı tipolojilerdeki bu yapı örneklerinde ithal ve yerli çinilere, bu yılların mimari tasarım ilkeleri çerçevesinde yer verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun imar reformları bağlamında tasarlanan sivil mimarlık örneklerinde yaygın olarak malzeme kataloglarından seçilen Avrupa üretimi (Fransa) ithal çiniler kullanılmıştır. Bunların dışında kalan Belçika üretimi çinilerin kullanıldığı sivil mimarlık örneği, İstanbul'daki Art Nouveau çinili yapılara örnek oluşturması açısından ayrıca önemlidir. Geç Osmanlı mimarisine geleneksel çiniciliği taşıyan Milli Mimari üslubundaki diğer tasarımlarla birlikte tüm bunlar, Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanı çerçevesinde çini bezemenin dönemsel niteliklerini doğru biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, H. (2006). *19-20. yüzyıl İstanbul mimarlığında Art Nouveau üsluplu çiniler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Adıgüzel, H. (2014). *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa çinilerinin üretim merkezleri ışığında değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Adıgüzel, H. (2023). İstanbul yapılarında Art Nouveau üsluplu çiniler. M. D. Gümüş (Ed.), *İstanbul Art Nouveau'su* (s. 225-251) içinde. Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.
- Akbayar, N. (1998). Tarih içinde Beşiktaş-Osmanlı dönemi. N. Akbaya (Ed.), *Dünden bugüne Beşiktaş* (s. 17-28) içinde. Beşiktaş Belediyesi Yayınları.
- Álvarez-Dopico, C. I. (2010). *Qallaline: Les revêtements céramiques des fondations beylicales tunisoises du XVIIIe siècle* [Unpublished doctoral thesis]. Université d'Oviedo.
- Arlı, H. (1989). *Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve eserlerini üslubu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Arslan, H. (2014). Boğaziçi'nde 18. yüzyıldan kalma bir İstanbul evinin durumu hakkında sanat tarihi bağlamında yeni değerlendirmeler. *METU JFA*, (1), 111-112. <https://doi.org/10.4305/metu.jfa.2014.1.5>
- Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih devri sonlarında İstanbul mahalleleri, şehrin iskânı ve nüfusu*. Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Baeck, M. (2004). The industrial tile in France / Die industrielle fliese in Frankreich / De industriële tegel in Frankrijk / Le carreau industriel en France. In Mario Baeck, Ulrich Hamburg, Johan Kamermans v.d.(eds.), *Industrial tiles = Industrielle fliesen = Industriële tegels = Carreaux industriels 1840 – 1940*. Nederlands Tegelmuseum.
- Baeck, M. (2009). Les carrelages céramiques belges en style Art Nouveau. In *Ceramiques de l'Art Nouveau en Belgique: Catalogue de L'exposition* (s. 67-80). Musee de la Ceramique.
- Baykara, C. (1995). Şişli İlçesi'nde Art Deco üslubuna ilişkin cephe düzenlemeleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

- Barillari, D. & Godali, E. (1997). *İstanbul 1900*. YEM Yayınları.
- Batur, A. (1998). Sıra evler. N. Akbayer (ed.), *Dünden bugüne Beşiktaş* (s. 19-121) içinde. Beşiktaş Belediyesi Yayınları.
- Batur, A. (Ed.) (2003). *M. Vedat Tek kimliğinin izinde bir mimar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, A. (1998). Tarih içinde Beşiktaş- Antik dönem, Bizans dönemi. N. Akbayer (Ed.), *Dünden bugüne Beşiktaş* (s. 13-16) içinde. Beşiktaş Belediyesi Yayınları.
- Bonifas, J. (eds.). (1994). *Faïences du nord de la France*. Réunion des Musées Nationaux.
- Cephanecigil, G. (2003). Tüm çalışmaları. A. Batur (Ed.), *M. Vedat Tek kimliğinin izinde bir mimar* (s. 323-382) içinde. Yapı Kredi Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA). İ.ŞE-14/14; DH. MKT. 2471/88.
- Çağlayan, M. (2020). Beşiktaş'ın 19. yüzyıldaki kentsel dönüşümüne bir bakış. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5 (1), 33-52. <https://doi.org/10.46628/itbhssj.707051>
- Çelik, Z. (1998). *19. yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul* (2. baskı). (S. Deringil, Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1986).
- Çini, R. (2002). *Ateşin yarattığı sanat Kütahya çinçiliği*. Celsus Yayıncılık.
- Evliya Çelebi, (1996). *Evliya Çelebi seyahatnamesi I. kitap*. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff, O. Ş. Gökyay (Ed.), Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1976). *Bizans devrinde boğaziçi*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Ilık-Saltık, Ö. (2022). Tarihi çevrede işlev değişim/dönüşümleri: Beşiktaş-köyüçü, kartal heykeli ve çevresi üzerine bir değerlendirme. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi / Journal of Architecture and Life*, 7 (2), 589-615. <https://doi.org/10.26835/my.1006182>
- İBB Atatürk Kitaplığı Harita Koleksiyonu. Hrt. 005980/01- 005524 – 003801 - 0038802 – 003813.
- İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, (2004, 15 Eylül). 15 Eylül 2004 tarih ve 59 numaralı kurul kararı.
- KreisMuseum Zons. (b.t.). Env. No. F400. <https://nat.museum-digital.de/object/596132> Nisan 2023 tarihinde adresinden erişildi.
- Koçu, R. E. (1961). İstanbul Ansiklopedisi: *Beşiktaş*. C.5 (ss. 2562-2571) içinde. İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
- Kuban, D. (2000). *İstanbul bir kent tarihi-Bizantion, Kontstantinopolis, İstanbul*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Le Monde Carré de Benoît Faÿ, (b.t/a). http://www.lemondecarre.com/new_car_17/ adresinden Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Le Monde Carré de Benoît Faÿ, (b.t/b). http://www.lemondecarre.com/new_car_17#desvres adresinden Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Lemmen. H. V. (1993). *Tiles in architecture*. Laurence King Publishing.
- Lemmen, H. V. & Verbrugge, B. (1999). *Art Nouveau tiles*. Rizzoli International Publications.
- Merey-Enlil, Z. (t.y). 19. yüzyıl İstanbul'unda konut yapı gelenekleri ve kent kültürü. N. Akın-A. Batur- S. Batur (Ed.), *Osmanlı mimarlığının 7 yüzyılı "Uluslararası bir miras"* (s. 286-295) içinde. YEM Yayınları.
- Musée de la Céramique Desvres. (2012). Histoire des faïenceries locales. <https://www.musee-ceramique-desvres.com/wp-content/uploads/2016/06/Histoire-des-faïenceries-locales-1.pdf> 30 Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Musée de la Céramique Desvres. (b.t/a). <https://www.musee-ceramique-desvres.com/collection/les-carreaux-stanniferes/> adresinden 15 Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Musée de la Céramique Desvres. (b.t/b). *Fourmaintraux Courquin* adlı imalathanenin bir katalog sayfası. <https://www.musee-ceramique-desvres.com/collection/les-documents-techniques/> adresinden Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Neftçi, A. (2013). Ali Talad Bey. *Vakıflar Restorasyon Yıllığı*, (6), 151-154.
- Öztürk, A. İ. (2019). *Başlangıcından günümüze İstanbul'un tüm belediyeleri*. İdeal Kültür Yayıncılık.

- Pervititch, J. (2000). *Pervititch sigorta haritalarında İstanbul*. Tarih Vakfı / AXA OYAK Holding.
- Riley, N. (1992). *Tile art: A history of decorative ceramic tiles*. Chartwell Books.
- Salman, Y. (1998). İskeleler. N. Akbayar (Ed.), *Dünden bugüne Beşiktaş* (s. 145-147) içinde. Beşiktaş Belediyesi Yayınları.
- Seropyan, V. (1998). Ermeni kiliseleri. N. Akbayar (Ed.), *Dünden bugüne Beşiktaş* (s. 231-234) içinde. Beşiktaş Belediyesi Yayınları.
- Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 kilisesi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Şenyurt, O. (2002). *1800-1950 yılları arasında İstanbul'da faaliyet gösteren Rum mimarlar* [Yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2023). İstanbul 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanları. <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-247136/tasinmaz-kultur-varliklari.html> adresinden Ocak 2023 tarihinde erişildi.
- Theunissen, H. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda Hollanda çinileri. *Kebikeç*, (25), 357-384.
- Theunissen, H. (2010). Harem geeft geheimen prijs. De rol van Nederlandse tegels in het Topkapı paleis. *Keramika*, 22 (3), 28- 33.
- Theunissen, H. (2011). Dutch tiles in 18th century Ottoman Baroque-Rococo interiors: Hünkâr sofası and hünkâr hamamı. *Sanat Tarihi Dergisi*, 17 (2), 71-135.
- Theunissen, H. & Adıgüzel, H. (2017). A Paradise for the studios and literary: The Dutch tiles of the Ragıp Mehmed Pasha library. *Journal of the Tiles & Architectural Ceramics Society*, (23), 11-23.
- Theunissen, H. & Tişkaya, Z. (2005). The Dutch tiles of Surp Krikor Lusavoriç church in Istanbul. *Electronic Journal of Oriental Studies*, 8 (11), 1-41.
- Theunissen, H. & Tişkaya, Z. (2006). Dutch tiles in 18th century Ottoman Baroque-Rococo interiors: The Sabil-Kuttab of Sultan Mustafa III in Cairo. *Electronic Journal of Oriental Studies*, 9(3), 1-38.
- Tişkaya, Z. (2004). *Galata Surp Krikor Lusavoriç kilisesi çinileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Uçar, A. (2014). İzmir konutlarında karosimanlar. *Sanat Tarihi Dergisi*, 23 (1), 67-81.
- Uçar, A. (2021). Buca konutlarının dış cephelerinde süsleme. Ç. Bayburtlu (Ed.) *Kültür tarihi ve disiplinlerarası sanat tasarım- IV* (s. 9-24) içinde. Artikel Akademi.
- Urioste, A. A. (2004). *El azulejo en la arquitectura Uruguay: Siglos XVIII, XIX y XX*. Librería Linardi y Russo.
- Uzun, T. (2008). *Geç Osmanlı – erken Cumhuriyet dönemi mimarlık pratiğinde bilgi ve yapım teknolojileri değişimi erken betonarme İstanbul örnekleri: 1906-1930* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Yenişehirlioğlu, F. (2013). A digital database for tiles at the Topkapı palace museum storage rooms. in Frédéric Hitzel, *14th International Congress of Turkish Art* (19-21 September 2011, Paris/France), (s. 13-23). Collège de France.
- Yılmaz, E. (2022). *Beşiktaş'ta kentsel mekanın modernleşme süreci* (Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar) [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, G. (2009). Hollanda duvar çinilerinin Topkapı Sarayı'ndaki kullanımı. in Geza Daivd-Ibolya Gerelyes (eds.), *Thirteenth International Congress of Turkish Art proceedings* (3-8 September 2007 Budapest / Hungary), (s. 729-745). Hungarian National Museum.
- Yılmaz, G. (2018). China-Holland-Kütahya interactions on the 18.th century wall tiles. in M. Bernardini-A. Taddei, M.D. Sheridan (eds.), *15.th ICTA (International Congress of Turkish Art) proceedings* (15-26 September 2015 Naples / Italy), (s. 729-736). Ministry of Culture and Tourism, Republic of Turkey / University of Naples / Istituto per l'Oriente C.A. Nallino.